

OMILII ALE SFÂNTULUI GRIGORIE PALAMA ROSTITE ÎNAINTE DE HIROTONIA ÎN EPISCOP ȘI DE INSTALAREA ÎN TESALONIC

Pr. drd. Roger CORESCIUC

Colecția *Omiliilor* Sfântului Grigorie Palama, în forma pe care o avem astăzi, cuprinde doar cuvântările care s-au păstrat fie pentru că au fost consemnate de ucenicii predicatorului, fie că au fost scrise de însuși Sfântul Grigorie. În orice caz, sursele istorice indică în unanimitate că primele omilii au fost rostite de Sfântul Grigorie Palama în Athos, în Marea Lavră, în jurul anului 1334. Părintele Dumitru Stăniloae ne oferă unele informații în acest sens: „În al cincilea an (1330-1331) de viețuire pe muntele de lângă Veria, silit de desele incursiuni ale sârbilor, s-a dus iarăși la Athos, așezându-se aproape de Marea Lavră, în Schitul «Sfântul Sava», venind numai rar la Lavră, la Sfânta Liturghie. A început să țină predici, apoi să scrie. Mai întâi a compus un cuvânt despre cuviosul Petru, apoi unul despre Intrarea Născătoarei de Dumnezeu în Templu și petrecerea ei acolo. Omilia aceasta se găsește în Codex Coislinus 97, ca a 49-a”¹. Aceleași informații, însă cu câteva precizări importante, ne sunt oferite de părintele Jean Meyendorff. El accentuează faptul că Sfântul Grigorie Palama căpătase deja la Athos o anumită notorietate și că, probabil, cuvântările sale erau deja cunoscute în mediul athonit.

În relatarea pe care o voi reda mai jos se poate observa că și rostirea *Omiliei a 40-a* este încadrată cam în aceeași perioadă în care au fost rostite sau compuse primele cuvântări: „Palama a rămas cinci ani la Veria, dar a trebuit să o părăsească în 1331, pentru că incursiunile sârbilor făceau zona mai puțin sigură. S-a întors

---

¹Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, EIBMBOR, 2006, p. 16. Este vorba despre *Omilia a 53-a*.

la Athos și s-a așezat în isihastirionul de la «Sfântul Sava», în apropierea Marii Lavre, pentru a continua același mod de viață ca la Veria: izolare totală, cinci zile pe săptămână, Liturghie și convorbiri duhovnicești cu frații în fiecare sâmbătă și duminică. Fiind ieromonah, Grigorie săvârșea, când îi venea rândul, slujbele de la Marea Lavră, și era prezent în mănăstire de-a lungul momentelor celor mai importante ale anului liturgic (așa se explică faptul că la slujba de seară din Joia mare a fost indignat de vorbăria unor călugări din timpul cântărilor și a preferat să se adune în sine și să se dăruiască rugăciunii curate). Altă dată, câțiva ani mai târziu, la Tesalonic, a avut o vedenie în care Sfântul Antonie îi interzicea să renunțe la rugăciunile care se făceau în mănăstire, sub pretextul că rugăciunea minții ar fi superioară”. Aceste incidente, relatate de Filotei, reflectă atitudinea isihaiștilor din secolul al XIV-lea față de monahismul comunitar contemporan lor: constată adesea o anumită decadentă care se manifesta în cadrul monahismului comunitar, dar teologia sacramentală și liturgică, ai căror promotori erau, nu le permitea să opună spiritualitatea individuală, bazată pe Rugăciunea lui Iisus, evlaviei ecleziale și comunitare. În acest fel, Palama, urmând exemplul lui Teolipt al Filadelfiei, a susținut la Tesalonic o adevărată renaștere liturgică, iar ucenicul și biograful său, Filotei, a fost, de asemenea, un codificator al Liturghiei, insistând în toate *Viețile sfinților isihaiști* pe care le-a scris pe fidelitatea acestora față de viața comunitară a mănăstirilor unde trăiau. La „Sfântul Sava”, Palama a dobândit o oarecare notorietate în lumea athonită și, în vârstă de 38 de ani, a început să scrie. Prima sa lucrare a fost *Viața lui Petru Athonitul*, iar a doua lungul tratat despre Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (compus pentru respingerea celor care negau caracterul istoric al evenimentului comemorat de această sărbătoare; printre ei se găsea și Nichifor Gregora). Astfel, de la începutul activității sale literare, Palama a făcut dovada unui extrem atașament față de Maica Domnului: Filotei a remarcat acest lucru și vom găsi acest atașament în toată opera doctorului isihast. Nu știm care sunt celelalte opere pe care Palama le-a redactat în acea epocă și despre care tot Filotei amintește: probabil *Capitolele* despre rugăciune și curăția inimii, *Răspunsul către Pavel Asan*, despre schima mare. *Omilia a 40-a*, despre Sfântul Ioan Botezătorul, a fost rostită tot la Athos, dar probabil într-un sejur ulterior al lui Palama acolo. Putem

afirma cu certitudine că Palama a redactat, în jurul anului 1336 – deci la „Sfântul Sava” – *Tratatetele apodictice* despre purcederea Duhului Sfânt, cu ocazia noilor discuții despre unirea Bisericilor, pentru care legații papali au venit să negocieze la Constantinopol cu guvernul lui Andronic al III-lea, în 1333-1334².

Acest fragment, mai amplu, redat aici pentru prima dată în limba română, cadrează foarte bine începutul activității omiletice a Sfântului Grigorie. Omiletul era deja preot, fiind hirotonit la Tesalonic, în jurul anului 1326. Faptul acesta confirmă ipoteza că deja în 1334, de când datează primele omilii, existau probabil multe alte cuvântări, care însă nu sunt menționate de nici un document istoric. Suntem însă îndreptățiți să credem că, deși Sfântul Grigorie a dus, după hirotonie, o viață pustnicească, nu și-a ignorat misiunea învățătoarească.

În ceea ce privește primele omilii păstrate, editorul colecției în limba greacă ne oferă și el unele informații: „În totul, omiliile lui, pe care le-a început când a primit în vedenie harisma cuvântului, în Marea Lavră, către 1334, și pe care le-a continuat, la «timpul cuvenit», până puțin înainte de moartea lui, trebuie să fi fost în număr mare. Este evident că nu au fost scrise toate omiliile care au fost rostite «la timpul potrivit», atât timp cât împrejurările stabilite nu îngăduiau aceasta. Dar totuși, cele scrise trebuie să fi fost mai numeroase decât cele care s-au păstrat și care sunt cuprinse în colecția *Omiliilor* lui. Vom înțelege motivul acestui fenomen dacă vom ține cont de faptul că toate omiliile au fost scrise de însuși Sfântul Grigorie, fie înainte de a fi rostite, fie după, în același manuscris. Aventurile proprii, dar și cele din Tesalonic și din apropierea centrului orașului, unde locuia omiletul, au făcut ca numeroase omilii din acest manuscris să se piardă. Pornind de la manuscrisele găsite, probabil s-au alcătuit la început mici părți de colecție de către ucenicii săi: se pare că au fost alcătuite chiar de către Filotei Kokinos, care, în mod repetat, în *Encomionul* său, face referire la *Omiliile* sfântului. La fel și Dorotei al Tesalonicului a alcătuit o culegere. Este evident că, dacă existau dubluri sau mai multe omilii pe aceeași temă, au fost alese cele mai reprezentative, conform rațiunii colecției.

---

² Jean Meyendorff, *Introduction a l'étude de Saint Gregoire Palamas*, Patristica Sorbonensia 3, ed. Seuil, Paris, 1959, p. 60.

Omiliile duble s-au păstrat doar pentru Înălțare, Schimbarea la Față și Intrarea în Biserică (21/22, 34/35, 52/53)³.

Așa cum am văzut, prima omilie păstrată este cea rostită la Intrarea în Biserică a Maicii Domnului. Nu sunt cunoscute condițiile care au dus la alcătuirea acesteia, care este diferită în mare măsură de toate celelalte omilii ale Sfântului Grigorie. Cuvântarea pare a fi mai mult un tratat de mariologie, alcătuit sistematic⁴: „Este vorba despre un text amplu, care poartă trăsăturile unei omilii, dar în sine constituie o lucrare științifică. Face uz pe larg de protoevanghelia lui Iacov la descrierea Intrării în Templu a Mariei, dar înalță evenimentele și la o realitate cerească. Mergând spre cele sfinte, Maria s-a oprit de la orice contact cu cele lumești. A învățat virtutea și supunerea minții conducătoare la Dumnezeu, ajungând la vederea lui Dumnezeu și conducând și pe alții la aceasta. De aceea, nu numai că a devenit asemenea cu Dumnezeu, ci și a făcut pe Dumnezeu asemenea oamenilor. Textul acesta se numește «logos», în sensul unui tratat. Nu seamănă cu omiliile lui Grigorie, ci cu tratatele sale. Cu toate acestea, a fost inclusă în largă colecție a *Omiiliilor*. Filotei Kokkinos, în *Viața Sfântului Grigorie Palama*, adevărește că primele scrieri ale lui Palama sunt *Viața Sfântului Petru Athonitul* și cuvântul *La intrare*, scrise în jur de 1334. Tratatul de față prezintă totuși învățătura dezvoltată despre isihasm, pe care Palama încă nu o dezvoltase. Toate fragmentele lui sunt asemănătoare cu subiectele din operele *Despre isihasm* și *Tratatul către Xenia*. Vom putea să presupunem că omilia aceasta a constituit în Marea Lavră baza pentru transformarea ei în tratat. Aceasta s-a întâmplat

³ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ, *ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ, ΟΜΙΛΙΕΣ*, vol. 9, în colecția „ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ (ΕΠΕ)”, introducere, traducere, note și comentarii de Panaghiotou K. Hristou, Ed. ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ», Tesalonic, 1985, p. 10.

⁴ Părintele Ioan I. Ică jr. afirmă în acest sens: „Aspectul cel mai original și unic al isihasmului Sfântului Grigorie Palama îl constituie concentrarea lui exemplară în figura Fecioarei Maria, din splendidul tratat-discurs din 1333, la intrarea sa în Sfânta Sfințelor. Fapt explicabil, probabil, prin limba greacă extrem de dificilă și stilistica deloc simplă în care a fost redactat, discursul-tratat mariologic-isihast al Sfântului Grigorie a căzut repede în uitare chiar și la monahii athoniți, odată cu declinul vieții duhovnicești de aici”. Diac. Ioan I. Ică jr., *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isibastă a secolului XIV*, Editura Deisis, Sibiu, 2008, p. 199.

probabil în 1341⁵. Argumentul editorului grec nu este lipsit de logică. Omilia constituie o dezvoltare elaborată și, personal, optez pentru considerațiile lui Hristou. Probabil că omilia a suferit unele modificări, ca urmare a conturării problematicii disputei isihaste, necesitând unele completări. Părintele Meyendorff ne oferă și el unele informații despre această omilie: „Ca și *Omilia a 16-a*, *Omilia a 53-a* este adesea adăugată omiliarelor inițiale. În *Vat.gr.1711* este alăturată *Triadelor*; în *Paris.gr.970* și *Dionis.200* este așezată înaintea tuturor celorlalte omilii. Se pare că a intrat în colecția *Omiliilor*, la locul pe care îl cunoaștem azi, înainte de *Omilia a 16-a*. Este prezentă în toate omiliarele manuscrise pe care le cunoaștem⁶.”

A doua omilie despre care avem informații că ar fi fost compusă și rostită tot în timpul șederii la Athos, a 40-a, cuprinde deja referiri vagi la învățăturile lui Varlaam⁷. În ansamblu, este o cuvântare adresată monahilor: „Este rostită pe 29 august, în Sfântul Munte. Din cuprins este evident că în același an era deja monah. Probabil a fost rostită în august 1337, în ultimul an al șederii sale în Athos, în calitate de monah, atâta timp cât vorbește despre războiul contra evlaviei care începuse deja⁸. Oferă în această omilie o minunată analiză a istorisirii execuției lui Ioan de către împunterniciții lui Irod⁹. Faptul că editorul grec face presupunerea că omilia a fost rostită în jurul anului 1337 ne ajută să emitem ipoteza

⁵ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ, *op.cit.*, vol. 11, p. 13.

⁶ Jean Meyendorff, *op.cit.*, p. 391.

⁷ „Astfel, orice păcat ne apare mai mic, dacă îl comparăm cu hula și necredința. Pentru aceea, Părinții, urmând pe Înaintemergătorul harului, s-au despărțit de lume și au fugit departe de adunarea celor care au rămas alipiți de ea, iar alții s-au sălășluit în pustie, iar apoi mulți au fost atrași prin ei din lumea cea deșertă. Alții s-au închis și, sălășluindu-se în sfintele lăcașuri, se nevoiesc în obști duhovnicești în care locuiesc împreună, în care și noi, în acest chip unindu-ne după râvna acelora, trăim în aceste sfinte mănăstiri. Căci nu este de ajuns doar să ne sălășluim în pustie, ci să și trăim după acei Părinți. Căci nici chiar dacă aceste raiuri ale lui Dumnezeu pe pământ nu sunt fără un pom al cunoștinței binelui și răului, nici nu mai există loc fără sfătuitorul cel rău de atunci. Este de trebuință ca noi să fim povățuiți de pildele din vechime, să primim numai sfaturile bune și înțelepte și să urmăm doar acelora. Căci există multe fiare și dobitoace în pustie și există și în aceste sfinte mănăstiri”, Sfântul Grigorie Palama, „Omilia a 40-a”, în *Omiliile*, vol. 3, Editura Anastasia, București, 2004, pp. 75-76.

⁸ „Cei care vorbesc împotriva adevărului credinței”, în *Ibidem*, p. 70.

⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ, *op.cit.*, vol. 10, p. 19.

că probabil a fost rostită în timp ce era stareț la Esfigmenu. Tonul omiliei ne îndreptățește să credem că exprimă ideile unui egumen adresate obștii. Părintele Meyendorff ne oferă unele informații legate de episodul stăreției Sfântul Grigorie Palama la Esfigmenu: „La o dată greu identificabilă, probabil către 1335-1336, Palama e numit, de către protosul și Sinodul central al Athosului, egumen al Mănăstirii Esfigmenu, situată pe partea septentrională a peninsulei. Această chi-novie număra pe atunci în jur de două sute de monahi. Filotei amintește de predicile pe care le-a ținut aici și de grija specială pe care a acordat-o celebrărilor liturgice. Nu pare însă că s-a înțeles bine cu comunitatea, pentru că a părăsit curând mănăstirea, urmat de câțiva ucenici. Aceștia s-au răspândit prin Athos, iar Palama a revenit la «Sfântul Sava»¹⁰. Sfântul Grigorie le spune monahilor: „Să fugim și noi din lume și să căutăm scăpare în această mănăstire afierosită lui Dumnezeu”¹¹. Ipoteza că această omilie a fost rostită la Esfigmenu este una personală și consider că datarea ei poate fi mai bine precizată printr-un studiu amănunțit al tuturor informațiilor legate de timpul și locul rostirii.

Există unele indicii care ne ajută să fixăm aproximativ și data rostirii *Omiliei a 39-a*. Se pare că a fost rostită în 1347, când Sfântul Grigorie se afla încă la Constantinopol. Informația ne este oferită de P. Hristou, în introducerea la ediția bilingvă a *Omiliilor*: „Cea cu numărul 39 se referă la epidemia care a căzut în Bizanț și în toată Europa, între 1347 și 1348. Atunci, Grigorie a fost în Constantinopol¹²

---

¹⁰ Jean Meyendorff, *op.cit.*, p. 64.

¹¹ Sfântul Grigorie Palama, „Omilia a 40-a”, în *op.cit.*, vol. 3, p. 74.

¹² Părintele Jean Meyendorff prezintă detaliat episodul depunerii patriarhului Caleca și al alegerii noului patriarh, Isidor Buchir, care va hirotoni, după luna mai a anului 1347, treizeci și doi de noi episcopi, printre care și pe Sfântul Grigorie Palama: „Primele luni care au urmat sfârșitului războiului civil au mai fost destul de tulburi pentru Biserica Bizantină. Când Cantacuzino a intrat în palatul imperial, pe 8 februarie 1347, ex-patriarhul Ioan Caleca era încă reținut în apartamentul său de către împărăteasa Ana. Refuza să recunoască sentința pronunțată în absență contra lui. Un nou sinod a avut loc la palat, în prezența împăraților, a mai multor senatori și călugări, dar patriarhul, convocat, a refuzat să se prezinte. S-a publicat, contra lui, un nou Tomos, care a înregistrat, ca și cel din 1341, deciziile celor două sinoade (cel din 2 februarie, prezidat de Ana, și cel care a avut loc la o dată necunoscută, în aceeași lună probabil, sub președenția reunită a Anei și a lui Cantacuzino). Acest document se prezintă ca o confirmare a Tomosului din 1341 și Caleca cade sub aceeași condamnare care l-a lovit și pe Varlaam. Achindin este și

sau în altă parte, dar nu la Tesalonic”¹³. Probabil că omilia a fost rostită după hirotonia în episcop, care a avut loc imediat după 17 mai 1347, data hirotoniei patriarhului Isidor. „Ciuma neagră”, care a răvășit întreaga Europă, se pare că a ajuns în Bizanț în luna octombrie a aceluiași an. Bazându-ne pe informațiile lui Hristou¹⁴,

---

el excomunicat, «chiar dacă făcuse deja obiectul unei prime sentințe sinodale». Tomosul din 1347 a fost semnat într-o primă fază de unsprezece episcopi (cei care erau în Constantinopol la intrarea lui Cantacuzino). În martie, acesta a publicat o confirmare a deciziei sinodale. Câteva săptămâni mai târziu, au ajuns și episcopii care luaseră parte la sinodul de la Adrianopol. Îl aveau în frunte pe Lazăr, patriarhul Ierusalimului. Are loc un nou sinod, de această dată în tribunele de la «Sfânta Sophia», și tot în prezența Anei, a lui Ioan V Paleologul și a lui Ioan VI Cantacuzino. Douăzeci de episcopi au semnat o confirmare a celor două Tomosuri (1341 și 1347) și această confirmare a fost adăugată Tomosului din februarie. Trei sinoade au avut deci loc la Constantinopol, în câteva săptămâni, pentru confirmarea palamismului. Cantacuzino și-a asumat sarcina dificilă a găsirii unui succesor lui Ioan Caleca. În cele din urmă, a fost ales Isidor Boukharis, fostul episcop ales al Monembasiei, care a obținut scaunul patriarhal pe 17 mai 1347. A fost hirotonit de arhiepiscopul de Cyzic, Atanasie. Episcopii care s-au opus acestei alegeri au proclamat cu vehemență că alegerea a fost făcută sub presiunea puterii civile (ceea ce în mod evident este contrazis de sursele oficiale). Cantacuzino precizează că Palama era candidatul cel mai popular, datorită atât virtuților sale, cât și poziției politice din timpul războiului civil; știm, de altfel, și că înainte de a-l alege pe Isidor, Cantacuzino a insistat mult timp ca Sava vatopedinul să accepte patriarhatul. Sava era un fel de candidat «al unirii» între Cantacuzino și opoziție. Am văzut, de altfel, că acest ascet din Athos, fidel absolut al lui Cantacuzino (asta era esențial pentru împărat), fusese, cel puțin pentru o perioadă, destul de critic față de teologia palamită. De abia după refuzul lui Sava, împăratul s-a oprit asupra numelui lui Isidor. Legăturile acestuia cu câțiva prieteni foarte apropiați de-ai lui Cantacuzino, în special Dimitrie Kydones, făceau acceptabilă candidatura acestuia. Imediat după alegere, Isidor a hirotonit treizeci și doi de noi episcopi. Unii dintre ei au semnat Tomosul din februarie imediat după numire. Grigorie Palama a fost printre acești treizeci și doi de nou-aleși; a fost hirotonit arhiepiscop de Tesalonic. Probabil cu această ocazie au fost adăugate unele formule ale teologiei palamite mărturisirii de credință episcopilor la hirotonia lor”. Jean Meyendorff, *op.cit.*, pp. 130-131.

¹³ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ, *op.cit.*, vol. 10, p. 18.

¹⁴ Hristou nu ocolește însă nici celelalte variante: Tesalonic sau Lemnos. „Nu știm cronologia acestor întâmplări. În cazul în care e vorba de marea epidemie europeană din anii 1347-1348, atunci trebuie să fi fost rostită în Constantinopol, unde se afla Grigorie, sau în alt loc unde a fost forțat să se mute. Dar nu este sigur că a oficiat ca arhieru în vremea pribegiei. În *Viața* întocmită de Filotei (7, 15), aflăm despre ciuma locală din Insula Lemnos, unde, între anii 1349 și 1350, a păstorit Grigorie. Prin urmare, putem să presupunem că omilia a fost rostită în Lemnos,

care ne spune că omilia a fost rostită cel mai probabil la Constantinopol, și având în vedere faptul că omilia se referă la ciuma neagră, avansăm ipoteza că *Omilia a 39-a* a fost rostită după izbucnirea epidemiei, între luna octombrie și decembrie a anului 1347. Sfântul Grigorie Palama abordează subiectul acestei nenorociri prin apelul la realitatea păcatului, care a pus stăpânire pe toți: „Căci fiecare dintre noi, fie că printr-un păcat, fie că prin mai multe, toți ne-am abătut. Așadar, oricare dintre acestea este de ajuns pentru a ne îndepărta de mila lui Dumnezeu și pentru a atrage mânia Lui asupra noastră”¹⁵. Titlul acestei omilii indică, de asemenea, că a fost rostită în această perioadă. Ediția în limba română oferă următoarea traducere: *Predică la litie. Pentru acea plagă a morții potrivnică firii, agonisită nouă prin născare*. Traducerea este inexactă și nu oferă explicațiile pe care le găsim în originalul grecesc: *Predică la litia care s-a făcut la această plagă a morții, neobișnuită, care s-a răspândit peste tot în aceste vremuri*. Riscul unei traduceri inexacte a titlului acestei omilii poate împiedica receptarea ei adecvată de publicul larg. Sfântul Grigorie Palama nu precizează nicăieri în omilia sa că epidemia este o consecință ontologică, venită asupra oamenilor automat, „agonisită nouă prin născare”. Riscul derivei teologice este și el foarte prezent în cazul acceptării traducerii apărute în ediția românească. Păcatul atrage după sine îndreptarea, pe care Dumnezeu o propune omului, și pedagogia divină poate face apel la pedepse pentru îndreptare. Sfântul Grigorie Palama nu afirmă în această omilie că „plaga morții” este „agonisită prin născare”. Trebuie să luăm în calcul faptul că Întruparea lui Hristos, actualizată mereu prin Taina Botezului, șterge apăsarea păcatului strămoșesc, îndepărtând orice urmă de automatism stihial care ar putea arunca în iraționalitate creația întregă. Epidemia de la sfârșitul secolului al XIV-lea este văzută de Sfântul Grigorie ca o pedeapsă pentru păcate și nicidecum ca un automatism al creației, provenit din simplul fapt al existenței ființei umane. Dincolo însă de aspectele teologice pe care le poate ridica această traducere, există obligația respectării, cel puțin la nivel de idee, a textului original. Pe lângă varianta de traducere pe care o propun mai sus, prezint și opțiunea

---

în acea perioadă. Este posibil însă să vorbească despre o altă epidemie locală, din Tesalonic.” ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ, *op.cit.*, vol. 10, p. 18.

¹⁵ Sfântul Grigorie Palama, „Omilia a 39-a”, în *op.cit.*, vol. 2, p. 48.

traducătorului în limba engleză: *Delivered at the supplicatory procession held on account of the unusual, widespread and deadly plague at that time* (rostită la procesiunea de implorare săvârșită din cauza pandemiei mortale)¹⁶.

Deși argumentele istorice indică clar că această omilie a fost rostită de Sfântul Grigorie Palama după ce a fost hirotonit episcop, prefer să o adaug la lista omiliilor de la începutul pastorației sale, rostite înainte de instalarea efectivă pe scaunul episcopal al Tesalonicului.

De asemenea, consider că și o altă omilie, a 63-a, poate face parte din aceeași categorie: „În Sfântul Munte a fost rostită și cea cu numărul 63, conform ediției lui Oikonomu, pentru cei descurajați de încercările prin care a trecut sfântul. Probabil a fost rostită la privegherea unui praznic pe care Sfântul Grigorie l-a petrecut în Athos, după noua împiedicare a intrării lui în Tesalonic, în 1351”¹⁷. Este interesantă însă remarca editorului *Omiliilor* în limba engleză, care pare să îl contrazică pe Hristou: „Omilia a fost rostită în Tesalonic, în toamna anului 1351, în fața multor demnitari politici, militari și bisericești. Omilia este absentă din primele omiliare palamite și este inclusă uneori în colecțiile care cuprind lucrări cu caracter duhovnicesc”¹⁸. Ipoteza este susținută în principal de un fragment din omilie, care lasă impresia puternică că a fost rostită în fața unei adunări din care făceau parte oameni cu rol decizional în viața politică și socială a orașului. Se pare că, la un moment dat, Sfântul Grigorie Palama face chiar o aluzie la pactul politic dintre Ioan al V-lea și Dușan: „Dar noi, ca unii care suntem făcuți pentru ceea ce este dumnezeiesc, *cum vom putea noi sluji celor care sunt împreună slujitori celui rău? Oare nu cumva ca unora ce sunt de alt neam*¹⁹ și ca unor vrăjmași? Vai mie, ce voi pătimi? Cu ce cuvânt sfâșietor voi descrie nenorocirea publică și a tuturor laolaltă? Aproape prin nimic nu ne distingem, decât prin distrugerea reciprocă și prin insultarea celor mai mici decât noi, de parcă întreaga

¹⁶ Saint Gregory Palamas, *The Homelies*, edited and translated from the original Greek with an introduction and notes by Christopher Veniamin, Mount Thabor Publishing, USA, 2009, p. 305.

¹⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ, *op.cit.*, vol. 11, p. 19.

¹⁸ Saint Gregory Palama, *op.cit.*, p. 650, nota 1205.

¹⁹ Probabil acest pasaj este o aluzie directă la faptul că Dușan era sârb.

lume a fost creată fără vreun alt folos decât să ne luptăm unii cu alții; și deși pe față și pentru o vreme ne prefacem că avem pace unii cu alții²⁰, cei puternici dintre noi încă ne sporim cu prisosință viața în detrimentul săracilor, punând poveri grele celor care trăiesc numai din munca lor. Care soldat este mulțumit cu solda lui? Care dintre mai-marii cetății nu umblă după apucat?²¹ Întocmai ca niște crescători de câini și porci, exact ca niște mistreți și șacali își risipesc viața fără nici o lege. De aceea strigă împotriva voastră, a tuturor, săracii împotriva celor de la guvernare, și, dacă vrei, pe lângă aceștia, soldaților și mai marilor peste aceștia, împotriva științei – cea fără de milostivire și de oameni urâtoare, celor ce meșteșugesc cuvintele – nemaiputând răbda nedreptatea și traiul ușor al celor mai puternici ai pământului. Încă și până la monahi a ajuns șuvoiul izvorător de nedreptăți”²².

Totuși, varianta rostirii în Tesalonic nu pare a fi susținută unanim. Părintele Jean Meyendorff, deși nu vorbește despre locul rostirii, ne oferă unele informații importante legate de această omilie: „Această omilie este total absentă din primele omiliare (*Coislin 97, Sinaiticus 1604, Lavra 1483, Vatoped 134*) și este prezentă de-abia în manuscrisele din secolul al XV-lea, alături de scrierile duhovnicești. Ca și prima omilie, conține referiri directe la situația politică, mai exact la reacția boșacilor din Tesalonic, la răsturnarea dominației zeloților; tema omiliei este următoarea: dacă se abat asupra noastră rele, este doar din vina noastră, căci nu știm să fugim de păcat, care este izvorul a tot răul; practicând nedreptatea, ne atragem pedeapsa dumnezeiască. Se pare că Filotei se referă la această omilie în *Encomionul* său, atunci când relatează cum, revenind la Tesalonic, după sinodul din 1351, Palama nu putea intra din nou în Tesalonic, fiind oprit de împăratul Ioan al V-lea, care complota împreună cu țarul sârb Stefan Dușan contra lui Cantacuzino. Dacă omilia se referă într-adevăr la aceste evenimente, indignarea Sfântului

²⁰ Din nou se pare că este o aluzie la atitudinea țarului sârb.

²¹ Acest pasaj ne face totuși să înclinăm spre ipoteza că omilia nu a fost rostită înaintea demnitarilor orașului. Nu cred că Sfântul Grigorie era lipsit de minima diplomație și că s-a aventurat în acuzații directe, publice și personale. Probabil că omilia a fost alcătuită cu scopul de a prezenta monahilor din Athos, în fața căroră a fost rostită, situația delicată a vieții politice și sociale din Tesalonic.

²² Sfântul Grigorie Palama, Omilia a 63-a, în *op.cit.*, vol. 3, p. 422.

Grigorie contra «jurământului scris și semnat cu sângele euharistic al lui Hristos» se poate să fie îndreptată contra acordului secret dintre Ioan al V-lea și Dușan²³. Iată fragmentul din *Omilia a 63-a*, care pare a face aluzie la acest acord secret: „Noi nu ne temem să jurăm pe Capul Celui Preaînalt a toată făptura, pe Dumnezeu Însuși și pe Sfânta Sfințelor lui Dumnezeu, și mai mult decât acestea. Doamne! Doamne! Cât de departe a mers îndrăzneala îndrăznelii, încât și pe simbolul negrăitelor și mântuitoarelor patimi s-au jurat, pe dumnezeiescul Sânge al lui Dumnezeu, care din veac se varsă pentru viața lumii. Doamne! Cum de nu ne lepezi pe noi, Părinte, precum ai lepădat atunci pe ucigătorii de Dumnezeu? Am pus, ca pe o hârtie neagră, juruințele acelea vrednice de plâns, pe care adevăratul nostru stăpân a însemnat toată fapta răutății și, vai!, ne-am făcut împreună lucrători cu cel viclean, care ne-a dezlegat de stăpânirea Aceluia²⁴».

Aversiunea Sfântului Grigorie Palama față de acest complot vine atât din faptul că dorea să îi rămână fidel împăratului Ioan Cantacuzino, pe de o parte, iar pe de altă parte, fiindcă nu găsea nici o afinitate între el și țarul sârb. Tot părintele Meyendorff ne oferă informații, preluate din *Encomionul* lui Filotei, despre prima întâlnire dintre Palama și Dușan, care avea să fie hotărâtoare pentru atitudinea omiletului: „Neputând să-și preia scaunul²⁵, Grigorie Palama a plecat la Muntele Athos, unde nu mai fusese de opt ani²⁶. Evenimentul cel mai important care se petrecuse până la această perioadă la care ne referim a fost instaurarea autorității sârbe la sfârșitul anului 1345. Ajungând la Athos, doctorul isihast a întâlnit aici un pelerin de marcă: Ștefan Dușan, autointitulat «împăratul sârbilor și al grecilor», care era pe punctul de a crea în avantajul său un mare imperiu de Răsărit, reunind sub autoritatea sa teritoriile sârbești și bizantine. Pentru a-și realiza mai ușor visul, căuta sprijinul

²³ Jean Meyendorff, *op.cit.*, p. 392.

²⁴ Sfântul Grigorie Palama, *Omilia a 63-a*, în *op.cit.*, vol. 3, pp. 421-422.

²⁵ Probabil în toamna anului 1347, Sfântul Grigorie Palama a fost împiedicat de zeloți să intre în Tesalonic.

²⁶ Părintele Diac. Ioan I. Ică jr. precizează că șederea la Athos a durat din septembrie 1347 până în primăvara anului 1348. A se vedea: Diac. Ioan I. Ică jr., *Grigorie Palama, Tomosuri dogmatice, Viața, Slujba*, Scrieri I, Studiu introductiv, vol. 1, p. 560.

Bisericii și al mănăstirilor. Călugării de la Athos, înzestrați de către el cu pământuri și privilegii, intraseră deja pe orbita sa politică, și protosul asistase în 1346 la încoronarea sa de la Skopie. Palama a avut mai multe întâlniri cu Dușan, care a încercat din răspuțeri să-l convingă să urmeze exemplul confrăților săi din Athos. Se poate să fi vrut sprijinul lui Palama pentru a avea Tesalonicul. Arhiepiscopul a rămas însă nemișcat în fidelitatea sa față de împăratul de la Constantinopol. Dacă e să dăm crezare relatării lui Filotei, doctorul isihast a oferit chiar și o lecție mănăstirilor din Athos, care s-au arătat sensibile la mărinițiile lui Dușan: pentru că țarul sârb îi oferea «sate, biserici și pământuri, enumerându-i veniturile anuale și bogățiile care s-ar fi putut adăuga», arhiepiscopul i-a răspuns: «Nu avem nici un fel de nevoie nici de putere politică, nici de pământuri, nici de venituri, nici de rente, nici de bogății... De mult timp ne-am învățat să trăim cu puțin și să ne mulțumim doar cu lucrurile necesare...». Avem astfel un nou exemplu al opoziției care exista între isihăști și mănăstirile de chinovie în privința bunurilor mănăstirești. În fața insuccesului tentativelor sale, Dușan l-a îndepărtat pe arhiepiscop, a cărui autoritate jena influența sa la Athos (se pare că i-a încredințat o misiune pe lângă împărații de la Constantinopol). O altă sursă pare a confirma opoziția lui Palama față de pretențiile țarului sârb: în timpul șederii la Athos, doctorul isihast a luat apărarea protosului Nifon, pe care călugării sârbi îl acuzau de mesalianism, dar pe care ceilalți confrăți athoniți și mai apoi sinodul de la Constantinopol din 1350 l-au declarat ortodox; de fapt, acuzația de mesalianism pare să fie în acest caz doar un pretext: era vorba de fapt de o încercare a lui Ștefan Dușan de a instala un protos sârb în locul lui Nifon; îndepărtându-l pe Palama, Kralul a ajuns mult mai ușor să-și împlinească scopul: în mai 1348, protosul Athosului va fi monahul sârb Antonie²⁷.

Așadar, Sfântul Grigorie nu putea accepta tratativele secrete ale țarului sârb. Filotei precizează în *Encomionul* său că, după refuzarea intrării în Tesalonic de către Ioan al V-lea, în toamna anului 1351, Sfântul Grigorie Palama se întoarce la Athos. Diac. Ioan I. Ică jr. ne oferă unele informații referitoare la episodul în care Sfântul Grigorie Palama nu poate intra în Tesalonic, la mijlocul anului 1351: „Întors

---

²⁷ Jean Meyendorff, *op. cit.*, p. 137.

la sfârșitul verii la Salonic, lui Palama i se mai închid o dată porțile orașului (deși intrase oficial în primăvara aceluiași an, n.n.), de data aceasta de către tânărul Ioan V Paleologul, intrat în negocieri cu Ștefan Dușan. Palama pleacă iarăși la Athos, de unde este rechemat la începutul lui 1352²⁸.

Aceste informații ne conduc la concluzia că *Omilia a 63-a* a fost rostită în Athos, în această perioadă, între toamna anului 1351 și primăvara anului 1352. *Encomionul* lui Filotei pare a confirma ipoteza lui Hristou: „A fost rostită pentru cei descurajați de încercările prin care a trecut sfântul”. Redau fragmentul din *Encomion*, cu precizarea că editorul *Omiliilor* în limba engleză neagă legătura dintre acest fragment și *Omilia a 63-a*: „Așadar, Grigorie a făcut iarăși cale întoarsă pe mare și s-a dus din nou de nevoie în iubitul său Athos. Și, întrucât unii dintre prietenii și slujitorii lui erau supărați de unele ca acestea și erau abătuți de încercările continue, acela le-a spus, din contră, că se cuvine să se bucure și să aibă plăcere pentru ele și să arate cea mai mare recunoștință lui Dumnezeu, pentru că și noi ne-am învrednicit să avem ceva în comun cu mării Lui dascăli și arhierei, care, deși erau salvatori, părinți și binefăcători supranaturali ai celor ce domneau pe atunci, au fost alungați tot timpul vieții lor ca niște făcători de rele”²⁹. Descrierea lui Filotei este destul de apropiată de ideile prezente în omilie, deși acolo se insistă aproape în totalitate pe importanța păcatului în declanșarea oricărui fel de rău care se abate asupra omului.

Concluzionând, consider că omilia a fost rostită la Athos, în perioada dintre luna septembrie 1351 și primăvara anului 1352. O cercetare mai amănunțită a acestor ipoteze va putea furniza informații suplimentare. Părintele Meyendorff afirmă că „această omilie lipsește cu desăvârșire din omiliarele primare (*Coislin 97, Mosq. syn.212, Sinait.gr. 1604, Lavra 1483, Vatoped 134*), fiind prezentă de-abia în manuscrisele din secolul al XV-lea, printre lucrările duhovnicești, în general după *Scrisoarea către Xenia (Paris gr.1239, Sinait.gr. 1851, Pantel. 215, Atena 2715)*”³⁰.

²⁸ Diac. Ioan I. Ică jr., *Grigorie Palama...*, vol. 1, p. 68.

²⁹ *Ibidem*, p. 576.

³⁰ Jean Meyendorff, *op.cit.*, p. 392.

**Homilies of Saint Gregory Palamas
spoken before his ordination
and installation as bishop in Thessaloniki**

Rev. PhD. Cand. Roger CORESCIUC

In 1334 – when the first homilies of Gregory Palamas are historically dated, there were probably many of his speeches which are not mentioned in any document. We are entitled to believe that, although Saint Gregory undertook after his ordination an anachoretic way of life, he did not ignore the task of teaching the people of God. This study examines those homilies which might have been spoken by Saint Gregory Palamas before his ordination as archbishop and right before his ascension in the Archbishopric of Thessaloniki.

Keywords: homilies, Palamas, mount Athos, hesychasm,